

Torsdag med THORS

16.8.79

PÅHOPP, en ny term av rikssvenskt ursprung, får grönt ljus av prof. Thors i dagens text, som också reder ut de olika betydelseerna av uttrycket "komma till rätta med".

"Hur skall man förklara den vanliga tendensen att skriva **de som** i sådana fall, där korrekt språkbruk kräver **dem som**? Är det talspråkets **dom** (oböjligt) som ligger till grund?"

Det som avses är fall som följande: Han tänker på de som har donerat medlen (korrekt **dem som**, ty det är objekt). Han skrattar åt de som är tillgjorda (korrekt **dem som**, eftersom uttrycket står efter en preposition). Såsom jag ser saken, är det väl två orsaker som bidrar till att **de som** står oböjt. Den ena är talspraksformen **dom**, men oböjt **de som** förekommer också i samhällsgrupper eller i trakter, där man i tal skiljer mellan **di** och **dom/dem**. Därför tror jag att man som en andra faktor får räkna med ett oböjligt **de som** i tal.

Jag tror inte, att det dialektala **han** som objektsform (jag såg han, jag såg 'an) har något att göra med problemet med oböjt **de som**. **Han** i objektsställning är som sagt dialektalt hos oss, och det förekommer i ledigt rikssvenskt tal som 'en (jag såg 'en). Men talspråkets **dom** har en mycket större utbredning än detta bruk av **han**, som för övrigt fanns redan i fornspråket, vars **honum** var dativ (t.ex. gav **honum** bröd).

□

Ett förrädiskt uttryck är **komma till rätta med**. Det är förrädiskt därför att det har olika innebörd i Sverige och hos oss.

Den normala betydelsen hos **komma till rätta med något** i Sverige är "klara upp något", t.ex.

"Han kom till rätta med den besvärliga situation som faderns konkurs hade försatt honom i". Hos oss står **komma till rätta** mycket ofta utan någon följande bestämning, t.ex. "Han är så utfattig, att jag inte begriper hur han kommer till rätta" (klarar sig), "Hur skall någon kunna komma till rätta med en så liten lön" (klara sig, reda sig). Där finns en skillnad som kanske inte är uppseendeväckande men ändå tydlig nog, och den gör att man ibland får vara beredd på att **komma till rätta** kan vålla missförstånd. Det kan tilläggas, att det finska **tulla toimeen** "reda sig" inte bör översättas med **komma till rätta**.

□

Det händer ibland, att nymodigheter av rikssvenskt ursprung dyker upp i vårt tidningsspråk. En sådan kunde noteras helt nyligen "A:s överraskande **påhopp** på inrikesministern". Ordet betyder ungefär "angrepp", men med en nyans av näsvishet, fräckhet. Det härstammar från idrottsspråket; ursprungligen är det fotbollsspelare som "hoppas på någon", "gör ett påhopp". Jag tycker för egen del, att det inte är något fel på ordet **påhopp**, inte ens i dess överförda användning om ett politiskt angrepp.

Carl-Eric Thors

NI INOM AFFÄRSLIVET som funderar på att lansera en term för något nytt — **INNAN** ni gör det, kontakta våra språkvårdstjänstemän Reuter och Solstrand! uppmanar prof. Thors i dagens beaktelse.

16.8.79

En insändare berör ett aktuellt problem med stor räckvidd: han säger att "i det kommersiella vardagsspråket går den terminologiska utvecklingen ofta åt olika håll i Finland och Sverige, nuförtiden väl mest på grund av att man hos oss tar uttrycken från finskan och inte från Sverige".

Som exempel nämner han snabbköpens sätt att ibland sänka priserna på vissa varor. Det heter i Amerika **special offer**, vilket återspeglas i finskans **erikoistarjous** — och i det finlandssvenska **specialerbjudande**. I Sverige talar man däremot om **extrapris** (termen **erbjudande** om ett särskilt förmånligt pris finns däremot både i Sverige och Finland).

Insändaren frågar sig mot bakgrunden av sådana exempel: "Förstår då läsarna av rikssvenska tidningar och tidskrifter i Finland vad som avses, då där talas t.ex. om **extrapris**?" Situationen föranleder honom att ställa en fråga: "Finns det inte resurser för någon aktiv, uppsökande och rådgivande verksamhet från språkvårdarnas sida just beträffande handeln?"

□

Insändaren sätter onekligen fingret på en öm punkt. Under årens lopp har språkmän hos oss — ända från Hugo Bergroths tid — noterat en hel del uttryck i dagligt språk i finlandssvenskan som är speciella för språkbruket här; många av dessa ord förekommer i högst privata sammanhang (t.ex. termer inom vissa lekar, vardagsord för "flicka, pojke", "prata" m.m.) och har ganska liten användning i skrift eller allmänna tal. Sådana affärstermer som har betydelse för den stora allmänheten har naturligtvis en långt större betydelse i vidare sammanhang, men de har ofta förbisetts.

Den dagliga språkvården har ända till helt nyligen, dvs till för något år sedan, haft ytterst begränsade resurser. Språknämnden, som länge hade endast en deltidsanställd sekreterare, blev statlig, en del av "Forskningscentralen för de inhemska språken", och sekreteraren blev heltidsanställd. Även det var givetvis för litet för att sekreteraren skulle ha hunnit med mer än en liten del av det som är aktuellt. I år har en viktig förbättring tillkommit: en biträdande tjänsteman har anställts, på heltid.

Det betyder, att man vågar tro att nya områden kan tas upp av sekreteraren, mag. Mikael Reuter, och hans medhjälpare, mag. Helena Solstrand. Reuter har, utöver den dagliga rutinen med bl.a. den viktiga telefonservicen, gjort ett stort arbete, främst på områden som

officiell terminologi och undervisningsväsendets ordföräd.

Det vore, även enligt min mening, av mycket stor betydelse, att se på affärsspråkets termer. Men ofta hjälper det inte, om man försöker införa ett annat ord för ett som redan tagits i bruk. Därför vore det viktigt att de som funderar på en lämplig term för någonting nytt tog kontakt med språkvårdstjänstemännen Reuter och Solstrand. Deras adress är Fabiansgatan 7 B, Helsingfors, tel. 651972.

□

Utöver denna centrala fråga kan bara ett detaljspörsmål tas upp; de övriga måste stå över till nästa gång. Samme frågare som tagit upp den generella frågan har fäst sig vid vissa fisketermer. En av dem gäller orden **pilka** och **pirka**.

Pilka är välkänt hos oss och det brukas också i Sverige. Dessutom förekommer, i samma betydelse, ordet **pirka** i Sverige.

Troligen är **pilka** och **pirka** varianter av samma, ursprungligen (antas det) ljudhärmande ord. Faktiskt står **l-** och **r-ljuden** relativt nära varandra, och det finns i olika språk exempel på variantformer, där just de ljuden växlar med varandra, såsom när **rabarber** undantagsvis uttalas **rabalber** (jag har t.o.m. sett det skrivet så en gång) eller när ordet **marmor** i vissa språk får former med **l** i någondera stavelser.

Carl-Eric Thors